

Edward Szafrowski

Posoborowe prawodawstwo kościelne : 31. Sekretariat dla niewierzących : dialog wierzących z niewierzącymi

Prawo Kanoniczne : kwartalnik prawno-historyczny 13/1-2, 260-284

1970

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

guntur, devote visitent ibique Pater et Credo recitent, plenariam indulgentiam semel acquirendam benigne concedit; iis vero, qui saltem corde contrito, eodem temporis spatio, praefatam visitationem pie peragant, partialem indulgentiam largitur.

nawiedzą pobożnie kościoł lub kaplicę, w których odbywają się uroczystości na ich cześć i odmówią tam „Ojcze nasz” i „Wierzę”. Tym zaś, którzy przynajmniej z sercem skruszonym dokonają pobożnie w tym samym czasie wspomnianego nawiedzenia, udziela się odpustu cząstkowego.

Die 12 septembris 1968.

Dnia 12 września 1968 r.

Benno Card. Gut. Praefectus
† F. Antonelli, Archiep. tit. Idicren.
Secretarius

Benno Kard. Gut, Prefekt
† F. Antonelli, Arcbp tyt. Idykry.
Sekretarz

31

SEKRETARIAT DLA NIEWIERZĄCYCH Dialog wierzących z niewierzącymi

(AAS 60 (1968) 692—704)

Documentum quod Secretariatus pro non credentibus nunc publici iuris facit, eo tendit ut, iuxta ipsius Secretariatus indolem,* dialogus inter credentes et non credentes et promoveatur et ad bonum exitum ducatur iuxta naturam propriam dialogi. Proinde considerationes fiunt ad dialogi naturam recte explicandam, quatenus dialogus distinguitur ab aliis formis commercii inter credentes et non credentes, simulque condiciones essentialia dialogi declarantur ac praecipuae normae inde manantes proponuntur.

Dokument publikowany obecnie przez Sekretariat dla niewierzących ma to na uwadze, żeby — zgodnie z charakterem samego Sekretariatu* — podejmować dialog między wierzącymi i niewierzącymi i doprowadzić go do pomyślnego skutku, jak tego domaga się sama natura dialogu. Stąd podejmuje się rozważania w celu właściwego wyjaśnienia natury (istoty) dialogu, ustalenia w czym różni się dialog od innych form kontaktowania się wierzących i niewierzących oraz jednocześnie ustala się istotne warunki dialogu i przedstawia wpływające stąd zasadnicze normy.

* „Secretariatus pro non credentibus Praesidem habet S.R.E. Cardinalem, iuvantibus Praelato Secretario et Subsecretario, et constat ex quibusdam Cardinalibus et Episcopis a Summo Pontifice nominatis, quibus accedunt Consultatores ex toto Orbe electi.

Secretariatus, probante Summo Pontifice, in atheismi studium incumbit, ut eius diversas rationes intimius exploret et, quoad fieri

Quamvis dialogus, prout in hoc documento intellegitur, non necessario prosequatur finem apostolicum, tamen pro christianis testimonium includit propriae fidei, ac perinde ad munus Ecclesiae Evangelium pandendi suo modo pertinet. Insuper aliquomodo fieri potest, ut ex dialogo cum non credentibus, fideles adducantur non solum ad pleniorem agnitionem valorum humanorum sed etiam ad meliorem intellegantiam rerum ad religionem spectantium.

Documentum hoc dirigitur primario ad christianos, et sub hoc respectu plura depromit ex documentis ecclesiasticis quae rem nostram tangunt; sed ita quae dialogum spectant exponit, ut a non credentibus et intellegi et recipi quaeant.

Chociaż dialog, tak jak jest ujmowany w tym dokumencie, nie konieczny ma na uwadze cel apostołski, jednakże zawiera w sobie dla chrześcijan świadectwo prawdziwe wiary i z tej racji należy na swój sposób do posługi Kościoła w zakresie głoszenia Ewangelii. Ponadto dialog prowadzony z niewierzącymi może się stać w pewien sposób okazją, że wierni nie tylko osiągną pełniejsze uznanie ludzkich wartości, ale zdobędą również lepsze rozumienie spraw religijnych.

Niniejszy dokument jest skierowany na pierwszym miejscu do chrześcijan i w tym aspekcie zapożycza wiele z dokumentów kościelnych w tym, co dotyczy omawianego zagadnienia. Jednakże w ten sposób przedstawia to, co się odnosi do dialogu, by mogli to zrozumieć i przyjąć niewierzący.

DIALOG Z NIEWIERZĄCYMI DE DIALOGO CUM NON CREDENTIBUS

Introductio

1. Humanae personae dignitatem ac valorem hodierni homines, spectata generali humani cultus et progressionem, non obstantibus anxietatibus de hodierna mundi evolutione, penitus in dies agnoscunt.

Crebriora enim inter homines commercia multum profuerunt, ut homines „pluralismi”, ut dicitur, acciperent notitiam eamque veluti nostrae aetatis propriam rationem

Wprowadzenie

1. Współcześni uznają coraz bardziej godność i znaczenie osoby ludzkiej, dzięki ogólnemu rozwojowi kultury ludzkiej i społeczeństwa, bez względu na obawy związane z dzisiejszą ewolucją świata.

Częstsze bowiem kontakty między ludźmi przyczyniły się do tego, że ludzie zrozumieli tzw. pluralizm i przyjęli go jako własną cechę współczesności. Nie może zaś być

possit, colloquium instituat cum ipsis non credentibus, qui collaborationem sincere acceptent” (Const. Apost. *Regimini Ecclesiae universae*, 101, 102).

capesserent. Verus autem „pluralismus” haberi nequit nisi homines et communitates, ingenio et natura diversi, ineant dialogum¹.

Ut in litteris Encyclicis Ecclesiam suam legere est: „(colloquium) profecto exigunt: primum mos, qui tam late manavit, hoc modo intelligendi rationes inter sacra et profana; deinde incitati agendi cursus, qui tantopere humanae societatis faciem, quae aetate nostra est, commutavit; tum plures eiusdem societatis significationes, postremo maturitas, ad quam venit huius nostri temporis homo; qui sive religionem ipse colat, sive neglegat, civili tamen cultu idoneus factus est ad cogitandum, ad loquendum, ad colloquium cum dignitate serendum”².

Itaque dialogus, in quantum ininitur in mutua colloquentium relatione, implicat ut unusquisque dignitatem necnon valorem proprium alterius colloquentis, quatenus persona est, agnoscat.

Christifideles autem in hominis supernaturali vocatione uberiorem rationem ad hunc valorem et dignitatem agnoscendam inveniunt; ceterum ob Incarnationis Mysterium, Ecclesiam non latet quantum intersit, immo quantum etiam sui muneris sit, ut ordo rerum temporarium humanior reddatur³.

mowy o prawdziwym pluralizmie, jeżeli nie rozpoczną dialogu ludzie i społeczności o różnym charakterze i kulturze¹.

W encyklice „Ecclesiam suam” czytamy: „(dialogu) rzeczywiście wymagają: po pierwsze powszechny zwyczaj ujmowania w ten sposób stosunków między tym co święte, a tym, co ziemskie, następnie natężenie w oddziaływaniu pewnych czynników na zmianę oblicza współczesnego społeczeństwa; także różnorodność przejawów życia tegoż społeczeństwa, a w końcu dojrzałość, do jakiej doszedł współczesny człowiek, który bez względu na to, czy wyznaje jakąś religię czy nie, ma na tyle kultury i dobrego wychowania, że potrafi myśleć, mówić i prowadzić rozmowę z godnością”².

Tak więc dialog, polegający na wzajemnym powiązaniu osób biorących w nim udział, zakłada uznanie przez każdego właściwej godności i wartości (znaczenia) każdego z rozmawiających, a więc uznanie, że jest osobą.

Chrześcijanie zaś odkrywają w nadprzyrodzonym powołaniu człowieka jeszcze głębszą podstawę do uznania tej wartości i godności. Wiadomo przecież, że Kościół, mając na uwadze tajemnicę Wcielenia, jest bardzo zainteresowany, a nawet uważa to również za swój obowiązek, ażeby wносить coraz większe ludzkie wartości w porządek doczesny³.

¹ Const. past. *Gaudium et spes*, n. 43, 3; n. 76, 1; n. 92, 2; Decl. *Gravissimum educationis*, n. 6, 2; cfr. etiam Litt. Encykl. *Populorum progressio*, n. 39.

² AAS LVI (1964) p. 644; of. etiam Const. *Gaudium et spes*, n. 6.

³ Cf. Decr. *Apostolicam actuositatem*, n. 7.

Omnes Christifideles proinde ea qua pollent navitate dialogum inter homines cuiusvis gradus satagant oportet, utpote fraterni amoris ad nostram progredientem et adultam aetatem conformatum officium.

„Ecclesia enim — ut Concilium Vaticanum II declarat — vi suae misisionis univrsam orbem muntio evangelico illuminandi et omnes homines cuiusvis nationis, stirpis vel culturae in unum spiritum coadunandi, signum evadit illius fraternitatis quae sincerum dialogum permittit atque roborat”⁴.

Profecto ratio et propositum dialogi non excludit alias communicandi formas, cuius generis sunt inter alias apologetica, comparatio, disceptatio, nec prohibet, quominus iura personae humanae vindicentur. In universum tamen animus apertus et benevolus, qui est velut fundamentum dialogi pro quolibet sociali convictu requiritur.

Quae quidem animi propensio exigit, ut quis „urbane agat, et magni aestiment alios, et benevolentiam bonitatemque erga alios declaret”⁵. Quae omnia haberi nequeunt nisi „alter homo” ut „alter” libenter agnoscantur atque accipiantur.

Denique voluntas interserendi dialogi, modus et vis quaedam est

Wszyscy przeto chrześcijanie powinni z właściwą sobie gorliwością organizować dialog wśród ludzi na każdym szczeblu, uważając to za obowiązek braterskiej miłości, odpowiadający naszej postępowej i dojrzałej epoce.

„Kościół bowiem — jak wyjaśnia Sobór Watykański II — na mocy swego posłannictwa, nakazującego mu oświecać orędziem ewangelicznym cały świat i zespolić wszystkich ludzi jakiegokolwiek narodu, plemienia czy kultury w jedność Ducha, staje się znakiem owego braterstwa, które pozwala na szczery dialog i taki dialog utrwala”⁴.

Samo zaś pojęcie dialogu i jego cel nie wykluczają wcale innych sposobów wymiany myśli, wśród których są m. in. obrona, porównywanie, dyskusja, ani też nie stają na przeszkodzie obronie praw osoby ludzkiej. W ogólności jednak postawa otwarta i życzliwa, która jest jakby fundamentem dialogu, wymagana jest dla jakiegokolwiek współżycia społecznego.

Takie zaś nastawienie umysłu wymaga, aby ktoś „działał taktownie, nie lekcewał innych oraz ujawnił względem drugich życzliwość i dobroć”⁵. Jednakże to wszystko jest niemożliwe, o ile „drugiego człowieka” nie uzna się chętnie i nie będzie ujmowało jako „drugiego”.

Wreszcie zamiar prowadzenia dialogu stanowi środek i pewną

⁴ Const. past. *Gaudium et spes*, n. 92.

⁵ Litt. Encykl. *Ecclesiam suam*, n. 46.

illius generalis renovationis in Ecclesiae efficiendae, quae etiam amplio rem libertatis aestimationem importat. „Veritas — prout docet Concilium Vaticanum II — inquirenda est modo dignitati humanae personae eiusque naturae sociali proprio, libera scilicet inquisitione, ope magisterii seu institutionis, communicationis atque dialogi, quibus alii aliis exponunt veritatem quam invenerunt vel invenisse putant, ut sese invicem in veritate inquirenda adiuvent; veritati autem cognitae firmiter adhaerendum est assensu personali”⁶.

„Desiderium talis colloquii — uti legitur in Constitutione Pastoralis de Ecclesia in mundo hodierno — quod sola caritate erga veritatem ducatur, servata utique congrua prudentia, ex nostra parte neminem excludit...”⁷

Litterae autem Encyclicae Ecclesiam suam tres veluti orbis circumductos maiores minoribus exhibuerunt ad indicanda tria colloquentium genera; videlicet cunctos homines, quorum non pauci nullam religionem colunt, deinde eos qui religiones non christianas profitentur, ac denique fratres christianos non catholicos. Ut autem dialogus cum his tribus generibus interlocutorum instituat, Paulus VI tres Secretariatus: nempe pro uniendis in fide christianis, pro non

siłę (treść) ogólnej odnowy dokonywanej w Kościele, co przynosi również większe docenianie wolności. „Prawdy bowiem — jak poucza Sobór Watykański II — należy szukać w sposób zgodny z godnością osoby ludzkiej i z jej naturą społeczną, to znaczy przez swobodne badanie przy pomocy magisterium, czyli nauczania, przez wymianę myśli i dialog, przez co jedni drugim wykładają prawdę jaką znaleźli albo sądzą, że znaleźli, aby nawzajem pomóc sobie w szukaniu prawdy. Skoro zaś prawda została poznana należy mocno przy niej trwać osobistym przyświadczeniem”⁶.

„Pragnienie takiego dialogu — jak czytamy w Konstytucji Duszpasterskiej o Kościele w świecie współczesnym — ożywionego jedynie umiłowaniem prawdy, z zachowaniem oczywiście stosownej roztropności, nie wyklucza z naszej strony nikogo...”⁷

Encyklika „Ecclesiam suam” przedstawiła jakby trzy kręgi, poczynając od większych do mniejszych, dla oznaczenia trzech rodzajów osób biorących udział w dialogu, a mianowicie: wszystkich ludzi, z których wielu nie wyznaje żadnej religii, następnie tych, którzy wyznają religie niechrześcijańskie i wreszcie braci chrześcijan niekatolików. Dla nawiązania zaś dialogu z tymi trzema kategoriami rozmówców, Ojciec św. Paweł VI ustanowił trzy Sekretariaty: dla

⁶ Decl. *Dignitatis humanae*, n. 3.

⁷ Const. past. *Gaudium et spes*, u. 92.

/christianis, pro non credentibus constituit.

Ad dialogum autem instituentium, praesertim cum non credentibus, peculiare et ex parte saltem novae quaestiones exoriuntur⁸. Item in quibusdam inceptis ac novitatibus ad dialogum promovendum Catholici veritatis et christianae fidei bonorum — qua par est solertia — studiosi, difficultates aliquas experiri poterunt: qua de causa Secretariatus pro non credentibus cogitata quaedam et hortamenta, documentis Magisterii Pontificii et Conciliaris innixus, proponere cupit.

De dialogo sub respectu apostolico longe lateque disserit in Litteris Encyclicis Ecclesiam suam Paulus VI: per dialogum ita acceptum Ecclesia suum praecipuum officium cunctis hominibus nuntium evangelicum pandendi peragit, dum ipsis, reverentiae et amoris plena, donum gratiae et veritatis, quarum a Christo depositaria facta est, praebet.

In Constitutione autem Pastoralis Gaudium et spes, de dialogo Ecclesiae cum mundo potius sermo fit. Quod colloquium non ad annuntiantium Evangelium proxime spectat; agitur enim de dialogo quem christiani instaurare intendunt cum hominibus qui eandem fidem non participant, sive ut veritas in diversis rerum provinciis simul quaeratur, sive ad solvenda per sociam operam urgentiora problemata nos-

zjednoczenia chrześcijan w wierze, dla niechrześcijan i dla niewierzących.

Przy nawiązywaniu zaś dialogu, zwłaszcza z niewierzącymi, powstają szczególne i przynajmniej po części nowe problemy⁸. Podobnie w niektórych przedsięwzięciach i nowościach podejmowanych w celu zorganizowania dialogu, katolicy, zabiegający z właściwą gorliwością o prawdę i dobra chrześcijańskiej wiary, mogą napotkać na pewne trudności. Z tej racji Sekretariat dla niewierzących zamierza przedstawić pewne koncepcje i przestrogi, opierając się na dokumentach papieskich i soborowych.

Na temat dialogu w aspekcie apostolskim szeroko rozprawia Paweł VI w encyklice „Ecclesiam suam”: przez rozumiany w tym sensie dialog, Kościół wypełnia swoje główne zadanie głoszenia wieści ewangelicznej wszystkim ludziom, gdy z pełnym szacunkiem i miłością przedstawia im dar łaski i prawdy, których depozytariuszem został ustanowiony przez Chrystusa.

Natomiast w Konstytucji Duszpasterskiej „Gaudium et spes”, jest raczej mowa o dialogu Kościoła ze światem. Ten dialog nie ma w pierwszym rzędzie na uwadze głoszenia Ewangelii. Chodzi bowiem o dialog, który zamierzają podjąć chrześcijanie z ludźmi nie mającymi uczestnictwa w tej samej wierze — czy to w celu wspólnego poszukiwania praw — w różnych dziedzinach, czy to dla rozwiązania wspólnym wy-

⁸ Const. past. *Gaudium et spes*, n. 19.

trae aetati propria. De dialogo ita sumpto Ecclesiam inter et mundum, sequentia proponuntur ad expendendum.

siłkiem bardziej palących problemów naszej epoki. Na temat pojętego w ten sposób dialogu pomiędzy Kościołem i światem przedstawia się do rozważenia, co następuje.

I

NATURA I WARUNKI DIALOGU
DE NATURA ET CONDICIONIBUS DIALOGI

1. De dialogo in genere

Nomine dialogi hic generaliter intelligitur quaelibet forma vendendi et communicandi inter personas vel coetus et communitates, eo consilio ut cum spiritu sinceritatis, personarum reverentiae et cuiusdam fiduciae, vel altior veritatis comprehensio vel humaniora commercia attingantur.

Dialogus vero gravioris momenti est ac difficilioris rationis, cum fit inter personas diversarum opinionum, immo aliquando oppositarum, quae mutuas praeiudicatas opiniones dispellere satagunt et consensum, quantum fieri potest, inter se augere, quod attinet tum ad simplex inter homines commercium, cum etiam ad veritatem inquirendam vel ad cooperandum in quolibet rerum agendarum ordine.

Quae quidem elementa omnia, quamvis in singulis dialogi formis praesto sint, tamen, cum unum vel alterum elementum praeponderare possit, tria genera dialogi distinguere fas est, scilicet:

— conventus, humano tantum in

1. Dialog w ogólności

Przez dialog rozumie się tutaj ogólnie wszelką formę spotykania się i komunikowania między osobami lub zespołami i społecznościami z tym zamiarem, ażeby w duchu szczerości, uszanowania osób i wzajemnego zaufania bardziej zgłębić prawdę lub doprowadzić do bardziej szlachetnych (ludzkich) kontaktów.

Dialog zaś staje się tym bardziej odpowiedzialny (skomplikowany) i trudny, gdy dokonuje się między osobami o różnych poglądach, owszem czasem przeciwnych, które pragną rozproszyć wzajemne uprzedzenia i doprowadzić wedle możliwości do wzajemnego zaufania (zgodności) czy to na płaszczyźnie zwykłego kontaktowania się ludzi, czy też w zakresie poszukiwania prawdy lub współpracy w jakimkolwiek zakresie.

Chociaż wszystkie wspomniane elementy występują w poszczególnych formach dialogu, to jednak z racji możliwości przewagi jednego czy drugiego elementu, wypada wyróżnić trzy rodzaje dialogu, a mianowicie:

— spotkanie, jakie dokonuje się

commercio instaurandus, cuius sit colloquentes a solitudine et a mutua diffidentia liberare atque rationem verioris „sympathiae” necnon mutuae reverentiae et aestimationis inducere;

— conventus in veritatis provincia instaurandus, cuius sit quaestiones, quae pro ipsis colloquentium personis maximi momenti sint, pertractare et communi conatu ad assequendam meliorem veritatis comprehensionem, necnon ad ampliorem rerum cognitionem animum intendere;

— conventus in actionis provincia instaurandus, cuius sit condiciones ad definitos fines operativos — non obstantibus differentiis doctrinalibus — attingendos statuere.

Quamquam optandum est ut dialogus hisce tribus rationibus simul colatur, tamen singulae formae, utpote quae commercium inter personas instituant, vim propriam servant.

Dialogus quilibet, quatenus colloquentes singillatim dant atque recipiunt, quandam „reciprocitatem” secum fert, quare a docendo differt, cuius est discipulum colloquentem locupletare; attamen dialogus, cum hominum multitudinem beneficio doctrinae prosequi possit, vera quaedam docendi forma dici potest et ipsius veritatis evangelicae implicitus nuntius.

Insuper dialogus prout hic sumitur, a contentione et controversia differt, quarum est propriam partem

w zwykłym ludzkim obcowaniu, a które podejmowane jest przez osoby rozmawiające dla wykluczenia obcości i wzajemnego braku zaufania, a wprowadzenia prawdziwego zrozumienia wzajemnego szacunku i poważania;

— spotkanie organizowane w zakresie dotyczącym prawdy, którego celem jest dyskutowanie spraw bardzo ważnych dla rozmawiających osób i podejmowanie wspólnego wysiłku w celu lepszego uchwycenia prawdy jak również dla pełniejszego poznania prawdy;

— spotkanie w zakresie działania, którego celem jest ustalenie — mimo istniejących różnic doktrynalnych — warunków dotyczących określonych celów działania.

Chociaż należałoby sobie życzyć, by dialog podejmowano jednocześnie na wszystkich trzech wspomnianych płaszczyznach, jednakże poszczególne jego formy, ponieważ stanowią kontakt między osobami, zachowują swoją odrębność.

Każdy dialog, ponieważ rozmawiający dają coś każdy od siebie i otrzymują, wiąże się z pewną wzajemnością. Stąd różni się od nauczania, które charakteryzuje się wzbogacaniem rozmówcy. Skoro jednak dialog może mieć na uwadze pouczenie wielu ludzi, dlatego można go nazwać prawdziwą formą nauczania i pośrednim zwiastunem prawdy ewangelicznej.

Ponadto dialog w ujętym tutaj sensie różni się od dyskusji i przekonywania, które mają na

defendere et alterius errorem demonstrare.

Praeterea dialogus non in comparatione proprie consistit, nam dialogi est efficere ut alter ad alterum propius accedat et alterum magis intelligat. Denique, etsi unusquisque colloquens legitime optare potest ut alterutri persuadeat de veritate suae partis, tamen dialogus natura sua non ad hunc finem assequendum ordinatur, sed ad mutua locupletationem.

uwadze obronę swojego stanowiska i wykazywanie błędu drugiej stronie.

Dialog nie polega również przede wszystkim na porównywaniu (zestawianiu) poglądów, ponieważ jego celem jest wzajemne zbliżenie i zrozumienie. Wreszcie, chociaż każdy z rozmówców może żywić uzasadnione pragnienie, by przekonać drugą stronę o słuszności swojego stanowiska, to jednak dialog nie ma z natury swojej na uwadze osiągnięcia tego celu, lecz wzajemne wzbogacenie.

2. DIALOG DOKTRYNALNY

2. DE DIALOGO DOCTRINALI

1. *De possibilitate et legitimitate istius dialogi.*

Saepe de ipsa possibilitate dialogi doctrinalis ambigitur. Quaeritur utrum ad sincerum dialogum habendum postuletur ut omnis veritas absoluta seponatur, et ad hoc ut dialogus sit apertus dispositio animi indefinite quaerendi exposcatur. Item quaeritur utrum admissa veritate absoluta, dialogus componi potest cum persuasione eam possidendi: dispositio enim ad dialogum serendum requirere videtur, ut de veritate absoluta dubitetur.

Praeterea potestne instaurari dialogus si colloquentes duobus differentibus cogitandi systematibus adhaerent? Si quaelibet affirmatio nonnisi in relatione ad integrum

1. *Możliwość i słuszność tego dialogu.*

Często podaje się w wątpliwość samą możliwość dialogu doktrynalnego. Powstaje pytanie, czy do przeprowadzenia prawdziwego dialogu wymaga się pominięcia wszelkiej prawdy absolutnej, a do szcze- rego dialogu wymaga się nastawienia umysłu na poszukiwanie prawdy w sposób nieokreślony. Podobnie rodzi się pytanie, czy zakładając prawdę absolutną, można podejmować dialog z przekonaniem o jej posiadaniu: wydaje się bowiem, że do prowadzenia dialogu wymaga się powątpiewania o prawdzie absolutnej.

Ponadto, czy można rozpocząć dialog, gdy rozmówcy reprezentują dwa różne sposoby myślenia? Skoro jakiegokolwiek stwierdzenie musi pozostawać w relacji do zgody na

systema sensum firmum nanciscitur, daturne verus locus colloquendi, si ex duobus systematibus diversis fiat disputatio?

Praeterea, ex analysis notionis veritatis quam hodie multi animo concipiunt, eruitur veritatem homini ipsi immanentem esse et ex homine eiusque libertate pendere, ita ut dari non possit veritas quae ab ipso homine non oriatur; hinc dialogus doctrinalis fundamento careret, cum christiani, principium immanentiae reicientes, veritatis notionem absolute diversam sibi effingant.

Praeterea, ad dialogum publicum quod attinet, quaeritur an liceat fidem coetus, qui non sufficienter ad controversiam sit praeparatus, periculo exponere.

Quare sequentibus adnotationibus quasdam inducere cupimus rationes ad has difficultates enodandas.

Dialogus doctrinalis, qui animosa sinceritate et maximo cum libertatis sensu ac reverentiae instaretur oportet, circa quaestiones doctrinales quae quodammodo ipsos disputantes afficiunt versatur, et fit inter colloquentes qui, diversa opinantes, communi conatu ad meliorem mutuam intelligentiam ad consonantias enucleandas et quantum fieri potest dilatandas contendunt. Quo pacto fit ut colloquentes mutuo ditari possint.

cały system, czy przeto może być rzeczywiście miejsce dla dialogu, jeśliby dyskusja wychodziła z dwóch różnych pozycji?

Dalej, na podstawie analizy pojęcia prawdy, przyjmowanej dziś przez wielu, stwierdza się, że prawda jest czymś immanentnym w stosunku do człowieka i zależy od człowieka i jego woli tak, że nie może być prawdy, która by nie wywodziła się od człowieka. W tej sytuacji dialog doktrynalny byłby pozbawiony fundamentu, ponieważ chrześcijanie, odrzucając zasadę immanencji posiadają absolutnie inne pojęcie prawdy.

W wypadku znowu dialogu publicznego powstaje problem czy wolno narażać na niebezpieczeństwo wiarę pewnej grupy, która nie jest dostatecznie przygotowana do dyskusji.

Stąd to przy pomocy następujących uwag pragniemy wskazać sposób uniknięcia owych trudności.

Dialog doktrynalny, który winno się podejmować z odważną szczerością i w atmosferze jak największej wolności i szacunku, ma na uwadze sprawy doktrynalne, dotyczące w jakiś sposób dyskutujących, a dokonuje się między rozmówcami, którzy mając różne zapatrywania, zmierzają wspólnym wysiłkiem do lepszego wzajemnego zrozumienia, uwydatnienia tego co jest zgodne i na ile to możliwe do poszerzenia tego. W ten sposób rozmówcy mogą się wzajemnie wzbogacić.

Quare ex una parte proprium est dialogi ut ad indolem personalem adeptiois veritatis attendat; inde condiciones singulorum hominum et adiuncta peculiariora uniuscuiusque colloquentis, necnon termini in quibus singuli colloquentes capessenda veritate continentur, perpendenda sunt. Intelligentia horum terminorum, qui sive singulos homines sive communitates historicas afficiunt, dilatabit corda ad aliorum sententias et molimina consideranda et ad elementa vera uniuscuiusque sententiae amplectenda.

Altera vero ex parte, quatenus dialogus in requirenda veritate etiam consistit, omni vi caret, nisi colloquentes teneant ipsam humanam mentem, saltem quadam ratione, veritatem obiectivam attingere, eamque aliquam impius veritatis partem, etsi fortasse errori admixtam, semper intelligere posse. Demum singuli homines, cum res modo sibi proprio eodemque unico pertingere valeant, auxilium ad veritatem assequendam praebent, ad quod ceteri attendere debent.

Hac de causa, veritatem esse possibilem non tantum est affirmatio dialogo consentanea, sed etiam necessaria eius conditio; in dialogo ergo instituendo non est ambigendum de veritate quasi ipsa dialogo postponi possit sicut quaedam formae irenismi fecere videntur. Immo dialogus oriri debet ex communi

Stąd, z jednej strony jest rzeczą właściwą dla dialogu, aby uwzględnił charakter personalny zdobywania prawdy. Winno się zatem rozważyć szczególnie okoliczności każdego z rozmówców, jak również zakres pojętności poszczególnych osób w zakresie przeswajania prawdy. Uchwycenie tego zakresu czy to w odniesieniu do poszczególnych osób, czy wspólnot historycznych otworzy szeroko serca na rozważanie zdania i zamierzeń innych oraz na przyjęcie prawdziwych elementów każdego poglądu.

Ponieważ jednak z drugiej strony dialog polega również na szukaniu prawdy, dlatego jest pozbawiony wszelkiej mocy, gdy rozmówcy nie są przekonani, że przy pomocy rozumu ludzkiego można — przynajmniej w pewien sposób — odkryć prawdę obiektywną i że przynajmniej jakąś część tej prawdy — choć czasem nie bez domieszki błędu — można zawsze zrozumieć. Wreszcie, ponieważ poszczególni ludzie są uzdolnieni do poznawania prawdy (rzeczy) w ten sam jedyny i właściwy sobie sposób, świadczą sobie pomoc w zdobywaniu prawdy, co inni muszą brać pod uwagę.

Z tej to racji możliwość (poznania) prawdy, nie tylko stanowi stwierdzenie zgodne z dialogiem, lecz jest także koniecznym warunkiem. Tak więc przy podejmowaniu dialogu nie można powątpiewać o prawdzie, jakby ją można było lekceważyć w samym dialogu, co zdają się czynić niektóre formy

officio morali quaerendi in omnibus, ac praesertim quod ad quaestiones religiosas attinet, veritatem.

Praeterea ex eo quod singuli colloquentes putent se possidere veritatem, non sequitur dialogum esse inanem; haec enim persuasio non est contra colloquii naturam. Nam dialogus inquitur e duobus diversis positionibus, quas reapse dialogus enucleare, ac quantum fieri potest, viciniore reddere ad invicem contendit; sufficit ergo ut singuli colloquentes existiment notitiam veritatis, quam tenent, ex dialogo cum altero crescere posse.

Quae quidem mens a credentibus maxima cum sinceritate suscipienda ac fovenda est. Nam veritates fidei, quatenus a Deo revelatae sunt, in seipsis absolutae sunt ac perfectae, attamen imperfecte ab hominibus percipiuntur, qui in iis intelligendis ac meditandis crescere possunt. Ceterum non omnia quae a christianis tenentur, a Revelatione profluunt, et dialogus cum non credentibus eos adjuvare potest ad distinguendum ea, quae ex ipsa procedunt, ab aliis, necnon ad signa temporum sub luce Evangelii perscrutanda.

Insuper fides christiana non eximit credentes a considerandis, rationis ope fidei praesuppositis rationalibus, immo christianus impellitur ut quidquid ab humana ratione recte postulatur, amplectatur, cum ex ipsa fide certus fiat rationem fidei nunquam contradicere posse. Denique christianus novit e fide non omnia responsa in

irenizmu. Co więcej dialog winien wpływać ze wspólnego obowiązku moralnego poszukiwania prawdy we wszystkim, a zwłaszcza w zakresie spraw religijnych.

Z tego, że poszczególni rozmówcy są przekonani o posiadaniu prawdy nie wynika bezskuteczność samego dialogu. Dialog podejmuje się przecie z dwóch przeciwnych pozycji, które dialog zamierza naświetlić i na ile to możliwe wzajemnie do siebie zbliżyć. Wystarczy zatem gdy poszczególni rozmówcy będą przekonani, że znajomość prawdy, jaką posiadają, może się zwiększyć przez dialog z drugim.

Wspomnianą postawę z największą szczerością winni podjąć i popierać wierzący. Prawdy bowiem wiary, ponieważ są objawione przez Boga są same w sobie absolutne i doskonałe, jednakże nie zawsze doskonałe są pojmowane przez ludzi, którzy też mogą wzrastać w ich rozumieniu i rozważaniu. Ponadto nie wszystko, co przyjmują chrześcijanie wpływa z Objawienia i dialog z niewierzącymi może im dopomóc w odróżnieniu tego co pochodzi z objawienia od innych rzeczy, jak również do rozważenia w świetle Ewangelii znaków czasu.

Również wiara chrześcijańska nie zabrania wierzącym rozważań przy pomocy umysłu rozumowych przesłanek wiary, owszem chrześcijanin winien przyjąć cokolwiek jest słuźnie postulowane przez umysł ludzki, ponieważ na podstawie wiary ma przekonanie, że rozum nie może nigdy sprzeciwiać się wierze. Wreszcie chrześcijanin wie o tym, że wia-

qualibet rerum desputatione erui posse, sed ab ea novit quo animo et qua via de iis quaestionibus disputandum sit, praesertim in rerum temporalium provincia, quae est veluti magna porta ad requirendum aperta⁹.

Quod vero ad difficultatem ex systematis interna cohaesione ortam spectat, meminisse oportet haberi dialogum etiam cum singuli disceptantes circa quaedam tantum conveniant, nam si in quodam systemate nonnullae veritates ac bona reperiantur, quae suum sensum ac momentum ab ipso systemate non necessario accipiant et ab eo disiungi possint, sufficit ut haec in sua luce ponantur, ut consensus quidam haberi possit.

Inter homines etiam quos separat maxima opinandi discrepantia, quaedam capita conveniendi et communicandi inveniri possunt. Ratione igitur habita internae cohaesionis systematum, in disputando distinguendi sunt gradus, quibus dialogus fiat, cum contingere possit, ut dialogus in uno potius gradu quam in alio interseri possit. In specie recolatur, res humanas suam legitimam autonomiam obtinere¹⁰

ra nie daje wszystkich odpowiedzi w jakimkolwiek rodzaju dyskusji, lecz przy pomocy wiary poznał z jakim nastawieniem i na jakiej drodze należy roztrząsać o tych sprawach, zwłaszcza w zakresie rzeczy doczesnych, które są jakby wielką bramą otwartą dla poszukiwania⁹.

Co zaś dotyczy trudności wpływającej z wewnętrznej integralności systemu, to trzeba pamiętać, że dialog ma miejsce nawet i wtedy, gdy poszczególni rozmówcy zgadzają się jedynie w pewnych rzeczach, bo jeśli w jakimś systemie istniały tylko pewne prawdy i dobra, które nie w sposób konieczny otrzymują swój sens i znaczenie od samego systemu i mogłyby być od niego odłączone, to wystarcza odpowiednio je naświetlić, by można było dojść do pewnej zgodności.

Nawet między ludźmi, których rozdziela bardzo wielka różnica zapatrywań, można odnaleźć pewne punkty do uzgodnienia i porozumienia się. Uwzględniając zatem wewnętrzną integralność (spoistość) systemów, należy w dyskusowaniu wyróżnić stopnie, na jakich mogłyby odbywać się dialog. Może być bowiem taka sytuacja, że jest rzeczą bardziej wskazaną, by dialog przeprowadzić raczej na tym, a nie na

⁹ „Sane coram immensa diversitate tum rerum status tum culturae humanae formarum in mundo, propositio haec in compluribus suis partibus consulto nonnisi indolem generalem prae se fert; immo, licet doctrinam iam in Ecclesia receptam proferat, cum non raro de rebus incessanti evolutioni subiectis agatur, adhuc prosequenda et amplianda erit” (Const. p̄st. *Gaudiam et spes*, n. 91, 2).

ac consequenter discrepantias in rebus religiosis non necessario impedire quamdam consensionem de rebus temporalibus.

Ceterum negandum non est dialogum difficiliorem evadere posse, eo quod colloquentes diversam veritatis notionem habeant et in ipsis rationis principiis non convenient. Si hoc accidit, ipsius dialogi erit conari ut ad talem veritatis et principiorum rationis notionem, quam omnes colloquentes probare possint, perveniatur. Quod si fieri nequeat, dialogum validitatem omnem amisisse nondum dicendum est; nam parum non est terminos constituere, ultra quos progredi non possit. Non enim quacumque ratione dialogus instituendus est.

Contestationis vero periculum in humano convictu „pluralistico” nostrae aetatis vix vitari potest; unde oritur necessitas parandi fideles, ut tale periculum inire sciant praesertim in colloquio publico, quod si rite paretur, non paulum fidei maturandae inservit; ceterum in colloquio publico colloquentibus occasio praebetur proponendi suam doctrinam auditoribus, quos alio modo attingere non possent.

innym stopniu. W szczególności należy przypomnieć, że sprawy ludzkie posiadają swoją prawną autonomię¹⁰ i stąd konsekwentnie różnice w sprawach religijnych nie koniecznie przeszkadzają pewnej zgodności w sprawach doczesnych.

Nie da się zaprzeczyć, że dialog może okazać się trudniejszy z powodu różnego pojęcia prawdy u rozmawiających i nie zgadzania się w zakresie zasad rozumowych. Gdy to ma miejsce zadaniem dialogu będzie podjęcie wysiłku w celu doprowadzenia do przyjęcia takiego pojęcia prawdy i zasad rozumowych, na które mogliby się zgodzić wszyscy rozmawiający. Jeśliby okazało się to nieosiągalne, nie można jeszcze powiedzieć, że dialog stracił wszelki swój sens. Nie jest wszakże rzeczą małej wagi określić granice poza które nie można wychodzić. Dialogu bowiem nie można podejmować za wszelką cenę.

Nie można zaś uniknąć niebezpieczeństwa sprzeciwu w ludzkim współżyciu pluralistycznym naszej epoki. Stąd rodzi się konieczność przygotowania wiernych, aby umieli podjąć takie niebezpieczeństwo, zwłaszcza w publicznym spotkaniu, które o ile będzie właściwie przygotowane, wiele przyczyni się do tego, by wiara stała się bardziej dojrzała. Ponadto w publicznym spotkaniu, rozmawiający mają okazję przedstawienia swojej doktryny słuchaczom, do których inaczej nie mogliby dotrzeć.

¹⁰ Const. past. *Gaudium et spes*, n. 36 et 59.

Colloquium credentium cum non credentibus, quamquam pericula secum fert, non solum possibile, sed suadendum est. In omnibus enim quae rationi humanae impervia non sunt, exerceri potest, ut in re philosophica, religiosa, morali, historica, politica, sociali, oeconomica, artificiosa et „culturali” in genere. Fidelitas, qua christianus omnibus bonis spiritualibus et corporalibus adhaeret, postulat, ut ipse ubicumque ea inveniat, agnoscat¹¹. Dialogus iste vertere etiam potest circa bona, quae pro hominis vita et cultura ex veritatibus ordinis supernaturalis profluere possunt.

2. De condicionibus dialogi doctrinalis

Ut autem dialogus fines sibi praestitutos attingere valeat, veritatis ac libertatis normis obtemperare debet: quare veritatem in sinceritate requiret ita ut excludatur colloquium doctrinale, quando, prout vulgo dicunt, „instrumentalizatum” appareat, utpote ad fines politicos contingentes assequendos institutum. Crebriores vero difficultates fiunt quod ad dialogum cum marxistis, qui communismo adhaerent, attinet, ob arctum vinculum, quod ipsi ponunt inter theoriam et praxim; quod quidem secum fert ut difficilior dialogi gradus inter se distinguantur, et ipse dialogus ad

Chociaż rozmowa wierzących z niewierzącymi zawiera w sobie pewne niebezpieczeństwa, jednak nie tylko jest możliwa, ale należy ją zalecać. Może być bowiem prowadzona w zakresie tego wszystkiego, co jest dostępne dla ludzkiego umysłu, a więc w sprawach filozoficznych, religijnych, moralnych, historycznych, politycznych, społecznych, gospodarczych, artystycznych i kulturalnych w ogólności. Wierność, jaką chrześcijanin okazuje względem wszystkich dóbr duchowych i zewnętrznych, domaga się, by je uznał, gdziekolwiek je spotka¹¹. Taki dialog może dotyczyć także dóbr, jakie mogą wypłynąć dla życia i kultury ludzkiej z prawd porządku nadprzyrodzonego.

2. Warunki dialogu doktrynalnego.

Ażeby zaś dialog mógł osiągnąć wyznaczone sobie cele, winien przestrzegać zasad dotyczących prawdy i wolności: a zatem będzie szukał prawdy w szczerości, tak że należy wykluczyć dialog doktrynalny, gdy staje się tylko zwykłym narzędziem, a więc jest podjęty dla osiągnięcia doraźnych celów politycznych. Powstają poważniejsze trudności w wypadku dialogu z marksistami, wyznającymi komunizm a to z racji ścisłego powiązania, jakie wprowadzają między teorią i praktyką. Sprawia to, że trudniej jest uchwycić różnice pomiędzy stopniami dialogu, a sam dialog doty-

¹¹ Const. past. *Gaudium et spes*, n. 57.

doctrinam pertinens in practicum convertatur.

czący doktryny zamienia się w praktyczny.

2. Dialog doktrynalny

2. De dialogo doctrinali

Ad veritatis cultum postulator praetera, ut in declaranda ac mutuo comparanda uniuscuiusque colloquuntis sententia, claritas resplendeat, ne per verba, quae eadem sonant, sed non eadem significatione usurpantur, differentiae occultentur potius quam superentur. Quod quidem requirit, ut clare perspiciatur quo sensu eadem verba ab utrisque adhibeantur, ut qualibet ambiguitate sublata, disputatio recte procedat.

Colloquium doctrinale alacritatem exposcit tum ad propriam uniuscuiusque sententiam sincere pandendam, cum ad veritatem ubicumque agnoscendam, etiam cum veritas ita devincit colloquentem, ut ipse speculativam et practicam sui positionem recognoscere saltem ex parte cogatur.

Nihil tamen proficiet colloquium nisi a vere peritis paretur atque exerceatur, secus beneficia colloquii non aequabunt pericula inde oritura. Denique veritas in dialogo habendo non aliter praevaleat nisi vi ipsius veritatis¹²; ideoque libertas colloquentium tum iure in tuto ponenda, tum reapse reverenda est.

Szacunek dla prawdy domaga się ponadto, by w wyjaśnianiu i wzajemnym porównywaniu stanowiska każdego z rozmówców, uwidaczniała się przejrzystość, ażeby w słowach tak samo brzmiących, lecz nie używanych w tym samym znaczeniu, nie ukrywano raczej różnic, niż je przewyciężano. Domaga się to jasnego i dokładnego ustalenia, w jakim znaczeniu są używane te same słowa przez obydwie strony, aby, wykluczwszy wszelką niejasność, w sposób prawidłowy postępowała dyskusja.

Dialog doktrynalny domaga się rzetelności, tak gdy idzie o szczerze przedstawianie przez każdego własnego stanowiska, jak i wtedy, gdy chodzi o dostrzeżenie wszędzie prawdy, nawet wtedy, gdy prawda taka zwycięża rozmówcę, że przynajmniej w części zmuszony jest zrewidować swój pogląd w zakresie teoretycznym i praktycznym.

Niczego zaś nie osiągnie dialog, o ile nie będzie przygotowany i prowadzony przez osoby prawdziwie biegłe. W przeciwnym bowiem razie korzyści dialogu nie potrafią zrównoważyć niebezpieczeństw (szkód), jakie mogą z niego wynikać. Wreszcie w przeprowadzanym dialogu prawda nie powinna inaczej zwyciężać, jak tylko mocą

samej prawdy¹²; dlatego należy uszanować wolność rozmówców tak w teorii jak i w praktyce.

3. Dialog dotyczący działalności

3. De dialogo in rerum agendarum ordine

Colloquium etiam eo spectare potest, ut cooperatio inter homines, inter coetus vel communitates, sententias diversas immo oppositas profitentes, instituat.

Animadvertendum est autem aliquando incepta ex sententiis christianae religioni infensis exorta, in eum posse devenire statum, qui amplius cum primordiis non congruat,¹³ immo, ut supra diximus, discrepantiae quae mutuo opponunt systemata complexive considerata, non impediunt, quominus systemata in quibusdam consentiant; praesertim autem discrepantiae, quae habentur in re religiosa, per se non excludant consonantias in rebus temporalibus quae, ad sensum Constitutionis Gaudium et spes, autonomia in suo ordine obtinent.

Demum ubi concordēs sententiae doctrinales obtineri nequeant, fieri potest, ut consensus circa aliquas res practicas mutuo ineatur. Ut consensus et cooperatio legitime fiant, quaedam condiciones adim-

Dialog może mieć i to na uwadze, by nawiązać współpracę między poszczególnymi ludźmi, między zespołami lub społecznościami reprezentującymi różne, owszem czasem przeciwne stanowiska.

Należy zwrócić na to uwagę, że nieraz poczynania powzięte z przedstawienia wrogię religii chrześcijańskiej, mogą doprowadzić do stanu, który nie ma nic wspólnego z poprzednim nastawieniem¹³. Owszem — jak to poprzednio podkreślono — różnice, które przeciwstawiają sobie nawzajem systemy całościowo rozważane (ujmowane), nie przeszkadzają, aby systemy te miały pewne punkty zbieżne. Zwłaszcza zaś różnice zachodzące w dziedzinie religijnej, same przez się nie wykluczają zgodności w sprawach doczesnych, które w myśl konstytucji „Gaudium et spes” zachowują w swoim zakresie autonomię.

Wreszcie, gdy nie można osiągnąć zgodności zdań w zakresie doktrynalnym, możliwe jest osiągnięcie wzajemnej zgodności w odniesieniu do pewnych spraw praktycznych. Aby zgoda i współpraca dokonywa-

¹² Decl. *Dignitatis humanae*, n. 1 et 3.

¹³ Litt. Encykl. *Pacem in terris*, n. 160; Litt. Encykl. *Ecclesiam suam*, n. 58.

pleri debent: videlicet propositum dialogi vel sit bonum aliquod vel ad bonum reduci possit;¹⁴ deinde id in quo colloquentes consentiunt, potiora bona in discrimen ne deducat; huiusmodi sunt integritas doctrinae et iura personae, ut libertas civilis, culturalis et religiosa. Ut autem tales condiciones in colloquio exsequendo haberi probetur, attendendum erit tum ad ea quae colloquentes agenda in praesenti vel in futurum sibi proponunt, cum etiam ad experimenta quae in praeterite facta sunt.

Ex diversis ergo rerum, locorum et temporum adiunctis diiudicanda erit opportunitas talis cooperationis. Quamquam laicorum praesertim erit haec adiuncta perpendere, Hierarchiae tamen munus est, salva semper laicorum legitima libertate ac peritia, vigilare ac intervenire quando ad valores religiosas et morales tutandos exigitur.

ły się w sposób słuszny, winny być spełnione pewne warunki: mianowicie przedmiotem dialogu winno być jakieś dobro lub to, co prowadzi do dobra¹⁴. Następnie to, w czym się zgadzają rozmówcy nie może narażać na szkodę ważniejszych dóbr; takimi są: nieskazitelność (nienaruszalność) doktryny i prawa osoby, jak wolność cywilna, kulturalna i religijna. W celu zaś stwierdzenia, że te warunki są zachowane w przeprowadzanym dialogu, trzeba będzie zwrócić uwagę zarówno na to, co obecnie lub w przyszłości zamierzają podjąć biorący udział w dialogu, jak i także na doświadczenia osiągnięte w przeszłości.

Tak więc użyteczność takiej współpracy winna być osądzana na podstawie różnych okoliczności rzeczy, miejsca i czasu. Chociaż przede wszystkim do świeckich będzie należała ocena tych okoliczności, to jednak jest obowiązkiem hierarchii — biorąc zawsze pod uwagę prawną wolność świeckich i doświadczenie — czuwać i interweniować, gdy wymagają tego wartości religijne i moralne.

II

NORMY PRAKTYCZNE

NORMAE PRACTICAE

Normae quae inde sequuntur veluti colloralia ex natura et conditionibus colloquii deprompta consi-

Zawarte tu normy winny być uważane za wnioski, wyprowadzone z istoty i warunków dialogu. Z ko-

¹⁴ Litt. Encykl. *Mater et Magistra*, n. 252.

derandae sunt, sed necessario potius generales erunt, tum ob diveversa singularum regionum adiuncta, cum etiam quia iuxta Pastorum ac Fidelium prudentiam singula praecepta diversis casibus applicabuntur. Exempli causa, distinguendum sane est inter gentes antiquas traditiones christianas servantes, et eas quibus hucusque Evangelium nuntiatum non est, necnon eas quae quamvis maiore ex parte christianae, actu a moderatoribus atheis reguntur. Praeterea, experimenta uberiora adhuc sperantur quae in posterum magis opportunas normas suadebunt. Munus est Conferentiae Episcopalis pro singulis nationibus normas tradere generales loci condicionibus adaptatas.

nieczności jednak będą one raczej ogólne, zarówno z racji różnych warunków poszczególnych regionów, jak i dlatego, że poszczególne przepisy będą stosowane w różnych okolicznościach według roztropności pasterzy i wiernych. Należy np. słusznie rozróżniać między narodami zachowującymi stare tradycje chrześcijańskie, a narodami, którym dotąd nie była głoszona Ewangelia, jak również między tymi, które chociaż są w większości chrześcijańskie, jednak obecnie są kierowane przez rząd ateistyczny. Ponadto oczekuje się jeszcze bogatszych doświadczeń, które podsuną w przyszłości bardziej odpowiednie normy. Jest obowiązkiem Konferencji Biskupiej wydanie dla poszczególnych krajów ogólnych norm, dostosowanych do miejscowych warunków.

1. Normy dotyczące popierania dialogu {

1. Normae ad colloquium promovendum

Praeclente Concilio Vaticano II optandum est, ut publica opinio in Ecclesia persentiant opportunitatem et quidem maximam colloquii instituendi.

1. In clericis instituendis atque formandis necesse est, ut disciplinis philosophicis ac theologicis ita imbuantur, ut „hodiernae aetatis indole recte percepta, ad colloquium cum hominibus nostri temporis opportune praeparentur”¹⁵ ad non credentes quod attinet; quare futuri sacerdotes de praecipuis formis

Zgodnie ze wskazaniem Soboru Watykańskiego II, należy wyrazić życzenie, by publiczna opinia w Kościele uznała bardzo wielką pożyteczność podejmowania dialogu.

1. W wychowywaniu i formowaniu alumnów jest rzeczą konieczną, by w ten sposób byli nauczani filozofii i teologii, ażeby „znając dobrze ducha obecnych czasów, byli należycie przygotowani do prowadzenia dialogu ze współczesnymi sobie ludźmi”¹⁵ — w tym co dotyczy niewierzących. Stąd przyszli kapłani

¹⁵ Decr. *Optatam totius*, n. 15.

„non credendi” (praesertim quae in eorum regione serpunt) recte edoceantur, ac rationem fundamentaque philosophica et theologica dialogi condiscant. Quae quidem in Universitatibus et Facultatibus ecclesiasticis uberius latiusque tradenda sunt.

2. In pastoralis renovationis clericorum promovenda, quae cursibus, studiorum hebdomadis, conventibus etc. fit, attendantur opus est ad illas quaestiones de colloquio cum non credentibus explanandas, quae ad concreta adiuncta referentur, in quibus clerici ministerium pastorale exercebunt.

3. Pariter cursus altioris institutionis religiosae de colloquio cum non credentibus, vel peculiare cursus pro peritis, vel studiorum dies et conventus pro laicis promoveantur, ratione peculiari habita iuvenum et eorum qui in apostolatu christiano partem habeant.

4. Ipsa autem praedicatio et institutio catechetica ad hanc novarum rerum temperationem, ad quam Ecclesia hodie praesertim composita est et prompta, attendere debent.

5. Quod vero ad studium atheismi et ad colloquium instaurandum attinet, officia dioecesana et nationalia, cum Secretariatu Romano pro non credentibus quovis vinculo coniuncta, et sub ductu Hierarchiae in loco constitutae operam navabunt. Haec officia sibi asciscant peritos viros tum ex clero tum ex

winni być odpowiednio pouczeni o głównych formach ateizmu (zwłaszcza rozszerzających się w ich kraju) oraz gruntownie zaznajomieni ze sposobem i podstawami filozoficznymi oraz teologicznymi dialogu. Należy to głębiej i szerzej podać na uniwersytetach i fakultetach kościelnych.

2. W przeprowadzaniu odnowy duszpasterskiej duchowieństwa, dokonywanej poprzez kursy, tygodnie studiów, zjazdy itd. — należy zwracać uwagę na wyjaśnienie tych kwestii dotyczących dialogu z niewierzącymi, które odnoszą się do konkretnych warunków, w których duchowni będą wypełniać pasterską posługę.

3. Tak samo należy popierać studium głębszego wykształcenia religijnego w zakresie dialogu z niewierzącymi, specjalne kursy dla biegłych, naukowe dni i spotkania dla świeckich, biorąc szczególnie pod uwagę młodzieńców i tych, którzy są zaangażowani w apostolstwie chrześcijańskim.

4. Samo zaś przepowiadanie i wychowanie katechetyczne będą musiały brać pod uwagę te nowe aspekty spraw, ku którym dziś szczególnie zwraca się Kościół.

5. Gdy idzie o studium dotyczące ateizmu i prowadzenia dialogu, to będą świadczyć pomoc urzędy diecezjalne i krajowe, utrzymując wszelki możliwy kontakt z Sekretariatem Rzymskim dla niewierzących i pod kierownictwem miejscowej Hierarchii. Urzędy te niech dobrać sobie biegłych tak spośród

laicis utriusque sexus ad inquisitiones promovendas, ad studia, ad cursus denique et conventus agendos.

6. Optandum est, ut cooperatio in hac rerum parte vere oecumenica inter catholicos et alios christianos, in ordine tum internationali tum nationali et regionali, instituat.

7. Sed et christianos et sectatores religionum non christianarum, praesertim Iudeos et Mahomaetanos, optatur talis cooperatio ad dialogum instituendum cum non credentibus.

duchowieństwa, jak i świeckich obojga płci, dla prowadzenia poszukiwań (badań), dla organizowania studiów, kursów i spotkań.

6. Należy sobie życzyć, ażeby nawiązano w tych sprawach współpracę prawdziwie ekumeniczną między katolikami i innymi chrześcijanami w zakresie międzynarodowym, krajowym i regionalnym.

7. Dla nawiązania dialogu z niewierzącymi wskazana jest również taka współpraca pomiędzy chrześcijanami i wyznawcami religii niechrześcijańskich, zwłaszcza Żydami i Mahometanami.

2. Przepisy orientacyjne

2. Normae directivae

Imprimis distinguendum est inter colloquium publicum et privatum.

Ad dialogum privatum, scilicet ad conventum, sive sponte sive ex accitis consensibus instituendum et quibusdam tantum viris vel coetibus reservandum, nulla peculiaris norma statui potest praeter usum prudentiae et benevolentiae, quarum est omnes actus vere humanos et christiano nomine dignos regere.

Sequentes tamen suasiones proponendae videntur:

1. Ad colloquium quam maxime fructuosum instituendum opus est ante omnia rem de qua disputandum erit perspicere nosse, non solum quod spectat ad sententiam colloquentis, sed etiam et praesentim quod ad christianam doctrinam pertinet.

Najpierw należy odróżnić dialog publiczny od prywatnego.

Dla dialogu prywatnego, czyli spotkania zorganizowanego czy to samorzutnie, czy po porozumieniu się, a zarezerwowanego tylko dla niektórych osób lub zespołów, nie da się ustanowić jakiejś specjalnej normy, oprócz wskazań roztropności i życzliwości, których zadaniem jest kierowanie czynnościami prawdziwie ludzkimi i godnymi imienia chrześcijańskiego.

Wydaje się jednak, że należy zaproponować następujące zalecenia:

1. Dla przeprowadzenia najbardziej owocnej rozmowy trzeba przede wszystkim poznać sprawę, która będzie dyskutowana i to nie tylko, gdy idzie o zdanie rozmówcy, lecz zwłaszcza gdy chodzi o naukę chrześcijańską.

2. Si vero christifidelis se non satis paratum esse persentit, peritum adeat, vel ad eum alterum colloquentem mittat.

3. Rursus bene attendantur ad momentum moralis obligationis ne quis facili „irenismo” vel „syncretismo” seductus, suae fidei verum depositum relinquat neve in discrimen fidem suam adducat.

4. Neque minus aestimandum est vitae integrae et fidei congruens testimonium ad efficacem conventum agendum.

* * *

Quod vero ad colloquium publicum attinet nempe a viris, qui communitatem representant (non necessario de mandato communitatis) tum credentium tum etiam aliorum qui doctrinis ac motibus diversis vel etiam oppositis adhaereant, parandum, requiritur plus prudentiae ob vim in publicis opinionibus inde proficiscentem. Huc faciunt quoque sequentia generalia hortamenta:

1. Christifideles, qui huius colloquio intersunt, sive sacerdotes sive laici, non tantum iis qualitatibus praediti esse debent, quae supra de dialogo privato memoratae sunt, sed excellentioribus dotibus tum quoad doctrinam, in qua debent esse periti, tum etiam quoad alias virtutes praestare debent, ut sunt moralis auctoritas, loquendi efficacia ac praestantia, quemadmodum tale colloquium exposcit.

2. Jeśli zaś chrześcijanin nie czuje się odpowiednio przygotowany, winien się udać do biegłego w tej sprawie lub do niego skierować swego rozmówcę.

3. Znowu trzeba przypomnieć wagę moralnego obowiązku, ażeby ktoś zwiedziony łatwym „irenizmem” lub „synkretyzmem” nie porzucił prawdziwego depozytu wiary lub nie naraził na niebezpieczeństwo swojej wiary.

4. Nie należy też pomniejszać wpływu odpowiedniego świadectwa nieskazitelnego życia i wiary na skuteczne odbycie spotkania.

* * *

Co zaś dotyczy dialogu publicznego, a więc przygotowanego przez osoby reprezentujące społeczności (nie koniecznie z polecenia społeczności) czy to osób wierzących, czy innych wyznających różne a nawet przeciwstawne doktryny i kierunki — wymaga się jeszcze więcej roztropności z racji wpływu na opinię publiczną. Tu czyni się także następujące napomnienia:

1. Chrześcijanie, którzy uczestniczą w takiej rozmowie, zarówno kapłani jak i świeccy winni się odznaczać nie tylko takimi przymiotami, o jakich była wyżej mowa w związku z dialogiem prywatnym, lecz bardziej wybitnymi przymiotami, tak w zakresie doktryny, w której winni być prawdziwie biegli, jak i gdy chodzi o inne przymioty, jakimi są autorytet moralny, skuteczność i znakomitość wymowy, jak tego wymaga ten rodzaj dialogu.

2. Si — ut hic supponitur — agatur de colloquio publico non officiali (scilicet non de mandato auctoritatis), opportunum esse videtur ad libertatem necessariam tuendam, ne colloquio intersint viri quibus vel publica auctoritas vel officium aut institutum quod repraesentant, implicetur; necesse est autem, ut colloquentes sese fideles praebeant postulatis communitatis, cuius vicem in colloquio gerunt.

3. Colloquium officiale (seu ex mandato) „a priori” nequit excludi; raro autem fit ut condiciones talis dialogi inter christifideles et non credentes habeantur, sive quia non credentes plerumque communitatem aliquam non repraesentant sed seipsos tantum, sive ob defectum homogeneitatis inter Ecclesiam ex una parte et factionem politicam vel coetum culturalem ex alia parte. His in adiunctis curandum est, ut in natura et fine dialogi atque in voluntate cooperandi, omnis vitetur aequivocatio.

4. Colloquium instituendum est solummodo si adiuncta v.g. temporum ac locorum, verae colligui naturae faveant, atque ideo vitanda est minia celebritas vel hominum ad rem non satis paratorum praesentia, qui possint colloquii serenitatem turbare, idque in rixam vel comitium convertere. Generatim magis in bonum cedunt colloquia inter paucos utrimque peritos. Ali-

2. Gdyby — jak się tu suponuje — chodziło o rozmowę publiczną, ale nie urzędową (a więc nie z polecenia władzy) wydaje się wskazane z racji zachowania koniecznej swobody, aby w spotkaniu nie brały udziału osoby, które by były skrzępowane czy to z racji piastowanej władzy publicznej, urzędu lub instytucji, którą reprezentują. Jest natomiast rzeczą konieczną aby rozmówcy okazali wierność postulatowi wysuniętemu przez społeczność, którą reprezentują na spotkaniu.

3. Nie można z góry wykluczyć dialogu urzędowego (czyli na zlecenie). Rzadko jednak będą istniały warunki takiego dialogu chrześcijan z niewierzącymi, czy to z tej racji, że niewierzący najczęściej nie reprezentują jakiejś społeczności lecz tylko osoby prywatne (siebie samych) czy też dlatego, że nie ma wspólnej podstawy między Kościołem z jednej strony, a związkiem politycznym, lub zrzeszeniem kulturalnym z drugiej strony. W tych okolicznościach należy czuwać nad tym, aby uniknąć wszelkiej wieloznaczności w samym rozumieniu dialogu, jego celu i z zamiarze współpracy.

4. Dialog należy podejmować tylko wtedy, gdy warunki np. czasu i miejsca sprzyjają prawdziwie pojętemu dialogowi. Należy przeto unikać zbytniej reklamy lub obecności osób nie przygotowanych do tego odpowiednio, którzy by mogli zakłócić pogodny nastrój spotkania i zmienić dialog w kłótnię i krzykliwe spotkanie. Na ogół bardziej pożyteczne są spotkania w niewiel-

quando statutum et regulae colloquii antea sancienda sunt; denique a colloquio declinandum est, si patet ipsum fore instrumentum alicuius factionis.

5. Identidem ad dissentiones et scandala vitanda aliquando oportebit antea edere declarationem, in qua sensus, finis ac materia dialogi statuuntur.

6. Sacerdotes consensum Ordinarii proprii et loci, ubi colloquium habebitur, obtineant; omnes christifideles Auctoritatis Ecclesiasticae praeceptis obtemperabunt. Auctoritas autem legitimam libertatem laicorum in rebus temporalibus studiose servet, necnon condiciones generales in quibus ipsi vitam suam agunt.

Praeter dialogum qui voce fit, scripto quoque dialogus recensendus est, qui inter credentes et non credentes fieri potest mutua cooperatione in ephemeridibus, in libellis statuto tempore vulgandis ac in ceteris foliis.

Hoc autem colloquii publici genus curam maiorem requirit ob famam largioremque diffusionem rerum scriptarum, ac proinde ob maius onus et conscientiae officium fidelium participantium. Altera tamen ex parte melius hic a periculis imperitiae et festinationis caveri potest. In hoc autem dialogo instituendo suadendum est ut ii omnes christifideles quorum interest, sua scripta peritis antea

kiej grupie przygotowanych do tego osób. Czasem trzeba będzie wcześniej ustalić porządek i zasady regulujące przebieg spotkania. Wreszcie należy zaniechać dialogu, gdy jest rzeczą jasną, że będzie tylko narzędziem jakiejś organizacji.

5. W wielu wypadkach celem uniknięcia nieporozumień i zgorznięcia czasem będzie rzeczą wskazaną wydanie wcześniej oświadczenia, w którym byłyby określone pojęcie, cel i przedmiot dialogu.

6. Kapłani winni otrzymać zezwolenie własnego ordynariusza i ordynariusza miejsca, gdzie będzie miało miejsce spotkanie. Wszyscy chrześcijanie okażą posłuszeństwo Władzy Kościelnej. Władza zaś winna wziąć pilnie pod uwagę prawną wolność świeckich w zakresie rzeczy doczesnych, jak również ogólne warunki, w których oni żyją.

Oprócz dialogu słownego należy wyliczyć także dialog przy pomocy słowa pisanego. Może się on dokonywać między wierzącymi i niewierzącymi przez współpracę w czasopismach i innych wydawnictwach.

Ten rodzaj dialogu publicznego wymaga większej troskliwości z powodu rozgłosu i szerokiego zasięgu słowa pisanego, a następnie z racji większej odpowiedzialności wierznych biorących w nim udział. Jednakże z drugiej strony można tu łatwiej ustrzec się niebezpieczeństw niedoświadczenia i pośpiechu. W podejmowaniu zaś tego dialogu zaleca się, by wszyscy zainteresowani chrześcijanie przedstawili wcześniej

tradant. Ceterum omnes fideles
normas canonicas hac de re latas
vel ferendas religiose servabunt.

Datum Romae, die 28 augusti
1968.

Franciscus Card. Koenig
Praeses
Vincentius Miano, a secretis

swoje opracowania biegłym. Wresz-
cie wszyscy wierni będą pilnie
przestrzegali przepisów kanonicz-
nych już lub w przyszłości wy-
danych w tej materii.

Dan w Rzymie, dnia 28 sierpnia
1968 roku.

Franciszek Kard. Koenig
Przewodniczący
Wincenty Miano
Sekretarz